

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

127:1. 2007

Holocaust i ukrainsk historisk bevissthet

Johan Dietsch, *Making sense of suffering: Holocaust and Holodomor in Ukrainian historical culture*, diss., Lund: Historiska institutionen, 2006. VII + 280 s. (Sammanfatning på svenska, utan titel.)

Johan Dietsch forsvarte sin doktorsavhandling i historie ved Lunds universitet 29. april 2006. Avhandlingen har tittelen *Making sense of suffering: Holocaust and Holodomor in Ukrainian historical culture*. Til tross for hovedtittelen er dette ikke et filosofisk innlegg i debatten om "the problem of pain". Det dreier seg ikke om hvordan vi mennesker kan eller bør forholde oss til lidelse, men i stedet om hvordan en gruppe mennesker – den ukrainske nasjon og talsmenn for denne – faktisk har fortolket og forholdt seg til de traumatiske begivenheter som har hjemsoekt deres land, Ukraina, i det 20. århundre. Av slike traumatiske opplevelser fokuserer Dietsch på to: det jødiske Holocaust samt Holodomor, det vil si den enorme hungersnøden som tok livet av mange millioner mennesker under den sovjetiske tvangskollektiviseringen på 1930-tallet. Dietsch undersøker hvordan disse to tragediene beskrives og brukes i den ukrainske offentlige diskurs i dag, etter at landet ble selvstendig i 1991. Det dreier seg med andre ord ikke om en vanlig historiografisk oppgave der hensikten er å undersøke hva den historiske vitenskap har kunnet avdekke av fakta og hvilke historiefaglige fortolkninger man har gitt disse fakta. Dietsch behandler den ukrainske historiografi ikke som en interesseløs søken etter kunnskap og forståelse, men som et tvers igjennom *interessestyrt* prosjekt. Den interesse som er drivkraften bak dette arbeidet, er ønsket om å fremstille den ukrainske nasjon i et mest mulig fordelaktig lys. Dette gjøres på to måter: for det første ved å nedtone eller helt fortie de hendelsene da ukrainere gjorde seg skyldig i overgrep. Dette gjelder særlig under Den annen verdenskrig, da noen ukrainere var aktive deltakere mens den tyske okkupasjonsmakten gjennomførte et folkemord på jøder i Ukraina, og svært mange ukrainere var passive tilskuere til at dette skjedde. For det andre arbeider ukrainere i dag aktivt for å bringe frem fra glemselen det som skjedde ti år før Den annen verdenskrig, da ukrainere var uskyldige ofre for *andres* overgrep, altså under hungersnøden. Dette doble grep – å undertrykke én historie og fokusere på en annen og bedre historie – er ledd i en ukrainsk "image building" og "nation-building".

Dietsch dokumenterer at svært mange ukrainere i dag føler et sterkt behov for slik "image building". Så lenge Ukraina ikke var en egen stat, hadde ukrainerne ikke kontroll over hvordan deres egen historie ble skrevet, slik nasjoner med en egen nasjonalstat har kunnet gjøre. I denne situasjonen har andre kunnet gi et fortegnet og urettferdig bilde av ukrainerne. Dietsch dokumenterer hvordan

ukrainerne i dag reagerer på denne situasjonen ved å tegne et *nytt* fortegnet og ensidig bilde av sin historie, bare med motsatt fortegn, der svart er blitt til hvitt og omvendt. Slik, kan man si, er Dietschs avhandling drevet frem av en mistankens hermeneutikk. Han godtar ikke uten videre de motiver ukrainske politiske ledere og andre ukrainere oppgir, men leter etter skjulte og som regel mindre aktverdige beveggrunner. Det gjør han selvfølgelig rett i, og ofte finner han det han leter etter rett under overflaten. Andre ganger kan man nok likevel begynne å lure på om ikke mistankens hermeneutikk gjør ham hyperkritisk og forleder ham til å finne fordekte hensikter og motiver der en annen leser kanskje ville ha funnet en – i det store og hele – saklig og rimelig fremstilling av de faktiske forhold.

Avhandlingen fokuserer altså på to tragedier: Holocaust og Holodomor. Det er ikke Dietsch som har kommet på tanken om å se disse to i sammenheng og sette dem opp mot hverandre. Det har ukrainske historikere og aktivister selv gjort, i første rekke ukrainske eksilhistorikere i USA og Canada. Det er likevel en klar forskjell i vektleggingen av disse to tragediene hos Dietsch på den ene side og de ukrainske historikerne på den annen. De ukrainske historikerne vektlegger Holodomor. De bruker Holocaust som et middel til å skape forståelse for Holodomor ved å kalle den ukrainske hungersnøden for et ukrainske folkemord, et genocid, eller endog et "ukrainsk Holocaust". Hos Dietsch derimot ligger trykket helt klart på Holocaust. Det er ukrainernes behandling av Holocaust på ukrainsk jord han primært vil belyse. Dette siktemålet uttrykkes eksplisitt i avhandlingen og det bra – hvis ikke hadde vi måttet konkludere med at det er en alvorlig ubalanse i avhandlingen. Til tross for at Holocaust og Holodomor tilsynelatende er sideordnede størrelser i studien og i overskriften bundet sammen med et "and" – Holocaust *and* Holodomor – så er analysen av Holodomor så å si et hjelpegrep for at vi lettere skal forstå hvordan og hvorfor ukrainerne forholder seg til Holocaust.

Avhandlingen består av åtte kapitler, eller rettere sagt seks kapitler samt en innledning og en avslutning. Det kapitlet som kalles "Introduction" er egentlig noe mye mer enn dette, ettersom det også inneholder avhandlingens teoridrøfting. Denne drøftingen er knyttet opp mot en presentasjon av noen av avhandlingens nøkkelbegreper, så som "historisk kultur," "nasjonal identitet," "bruk og misbruk av historien," "traume", og "diaspora". Her viser Dietsch at han har satt seg grundig inn i en rekke forskjellige forskningstradisjoner. Det er likevel noe varierende i hvor stor grad han aktivt bruker de teoretiske innsiktene han har vunnet her i det praktiske arbeidet med å analysere den ukrainske diskursen som følger i de substansielle kapitlene. Den teorien han forholder seg mest aktivt til, er Klas-Göran Karlssons typologi over forskjellige "uses of history" som det hyppig vises tilbake til i den videre drøftingen.

Dietsch har gjort et meget grundig arbeid. Bak avhandlingen ligger det en omfattende lesning av både teorilitteratur og sekundærkilder om emnet samt ikke minst av primærkilder. Hans viktigste primærkilder har vært lærebøker i historie

i den ukrainske skolen. Dette begrunnes med at det han vil avdekke, er den ukrainske historiske kultur, og skolen er den viktigste arena for sosialisering og innlæring av slik kultur. Samtidig er ikke avhandlingen begrenset til et studium av kun lærebøker. Også en rekke andre typer kilder, så som politiske taler, avisartikler, og så videre er trukket inn. Denne bredden i kildetilfanget oppfatter jeg som en styrke. Det gir forfatteren en mulighet til å belyse saken fra langt flere sider og tilføre analysen flere fasetter. Ofte blir man meget imponert over hvilke obskure kilder han har klart å få tak i. Ikke minst er det oppsiktsvekkende hvor *oppdatert* avhandlingen er. Dietsch har maktet å følge utviklingen av sitt emne helt frem til høsten 2005, altså til cirka et halvt år før disputasen. Dette står i sterk motsetning til de fleste andre doktoravhandlinger der doktoranden som regel setter punktum 3–5 år før disputasens dato, også når emnet er samtidshistorie og dagsaktuell problematikk.

Likevel er ikke dette aktualitetspreget helt uproblematisk. Årsaken til at de fleste andre doktorander setter punktum flere år før disputasens dato, er frykten for at de skal bli avhengige av tilfeldig informasjon og miste oversikten når de beveger seg for nær sin egen tid. De vil dermed lett kunne komme til å overse viktige kilder som kunne utfylle eller nyansere bildet. Til en doktoravhandling stilles det et strengere krav til kompletthet i kildetilfang enn det vi normalt stiller til andre vitenskapelige verker. De metodiske problemene avhandlingens aktualitetsperspektiv kan føre opp i viser seg i gjennomgangen av en lærebok fra Jusjtsjenko-tiden. Denne boken har et annet ideologisk budskap enn bøker gitt ut under Kravtstjuk og Kutsjma, med mye mer plass til Holocaust. Dette tolker Dietsch som en "apparently radical reassessment". Dersom det er riktig, vil det være et svært viktig funn som kan kaste et nytt lys over mange sider ved også den tidligere ukrainske Holocaust-diskursen. Men fordi Dietsch kun har funnet ett sitat å bygge denne tolkingen på må han legge til ordet "apparently" og tolkningen blir hengende noe i løse luften. Vi får ikke vite om denne reassessment under Jusjtsjenko går i retning av større pluralisme eller kun er et linjeskifte i retning av et nytt ideologisk budskap, men med samme høye grad av politisk overstyring som før.

En type kilde som Dietsch konsekvent *ikke* bruker, er intervjuer og andre muntlige kilder. Slike kilder er etterhvert blitt nokså vanlige, ikke bare i sosiologiske og sosialantropologiske studier, men også i samtidshistorie. Det er mange problemer knyttet til bruk av slike kilder, blant annet når det gjelder etterprøvarhet, og det kan derfor være gode grunner til å ikke bruke dem. Når jeg likevel etterlyser dem i denne avhandlingen er det fordi den i så høy grad fokuserer på motiver og hensikter. I de skrevne kildene som forfatteren benytter seg av, fremgår motivene sjelden direkte, og Dietsch må derfor som regel resonnerer seg frem til dem ved hjelp av indirekte slutninger. Ved å intervju noen av forfatterne hadde det derimot vært mulig å spørre dem direkte om hva som er deres motiver. De svarene de i så fall hadde gitt, måtte selvfølgelig underkastes vanlig kildekritikk.

Kapittel 2 heter "Embattled History, Victimized Ethnos". Her gir Dietsch en grundig gjennomgang av hvordan ukrainske historikere har bidratt til ukrainsk nasjonsbygging og utviklingen av en ukrainsk nasjonal identitet. Hovedkonklusjonen i kapitlet ligger i overskriften: Ukrainske historikere har villet tegne et bilde av ukrainere som en offernasjon, en "victimised ethnos". Det forblir imidlertid noe uklart på hvilken måte denne gjennomgangen bringer oss nærmere målet med avhandlingen, som jo er å vise hvordan Holodomor brukes i moderne ukrainsk historieskriving for å rette opp det negative bilde av ukrainsk unnfalleshet og delaktighet i folkemord under Den annen verdenskrig.

Kapittel 3 tar for seg russisk og sovjetisk historieskriving. Relevansen av denne gjennomgangen begrunnes med at ukrainsk historieskriving i dag strukturelt sett fortsetter i det samme mønster som sovjetisk historieografi hadde trukket opp, nesten uten endringer. På siden 77 skriver Dietsch at "A brief glance at textbooks in the post-Soviet states is enough to reveal that many of them follow the basic structures established under Stalin in the 1930s. Narrative structures, themes and general foci are often the same, while conclusions drawn, lessons learnt and judgements passed are most often inverted". Som Dietsch ganske riktig påpeker, er dette en paradox: "There is no longer a Soviet regime to exercise political control, yet the mode still prevails today." (s. 78) Dietschs dokumentasjon på at det forholder seg slik, kommer i kapittel 5, om moderne ukrainsk historieskriving. Denne dokumentasjonen er grundig og interessant. Derimot savnes en drøfting av *hvorfor* det er slik. En historiker bør ikke nøye seg med å *påpeke* et paradoks men bør også undersøke om det lar seg forklare.

Kapittel 3 tar også for seg sovjet-regimets nasjonalitetspolitikk og nasjonalitetssyn. Her bygger Dietsch på den amerikanske forskeren Eric Weitz, som mener at denne politikken var preget av "racial logic".¹ Men Weitzs syn er svært omstridt, og han er også strengt tatt heller ikke sovjetekspert men tysklandsforsker. I det samme nummer av *Slavic Review* som hans artikkel stod på trykk, ble han imøtegått av flere andre forskere, blant annet Francine Hirsch og Amir Weiner, som påpeker at sovjeterne ikke tenkte biologisk. Følgelig kan deres nasjonalitetspolitikk heller ikke kalles rasistisk, mener de. Dietsch refererer også til Hirsch og Weiner i sin gjennomgang av det sovjetiske nasjonalitetssyn, men uten å gjøre oppmerksom på at de behandler det sovjetiske nasjonalitetssyn på en helt annen måte enn Weitz.

Kapitel 4, om debatten om Holocaust og Holodomor i den amerikanske diaspora, og kapittel 5 og 6, om debatten om Holocaust og Holodomor i det nye Ukraina, er de viktigste og beste kapitlene i avhandlingen. Det er god driv over disse kapitlene som i høyere grad enn de foregående bygger på egen forskning og

1. Eric D. Weitz, "Racial politics without the concept race: reevaluating Soviet ethnic and national purges", *Slavic Review* 61:1, 2002.

egne resonnementer. Forfatteren argumenterer her med stor kraft for sin hovedtese, at den ukrainske debatten om Holocaust og Holodomor primært er drevet av ikke-faglige, ikke-historiske motiver. Især er denne påstanden lett å underbygge i den amerikanske eksildebatten fordi Dietschs dokumentasjon her er basert på hva som faktisk blir sagt og skrevet. Kapittel 5 og 6, om debatten i det nye Ukraina, er i langt større utstrekning basert på hva som *ikke* blir sagt, eller ikke sagt *tydelig nok*, og argumentasjonen blir derfor her i større omfang indirekte og bygger på antakelser om hva som *burde* vært sagt. Disse kapitlene får derfor et mer spekulativt og konstruerende preg, men det er ikke av den grunn mindre viktig.

Det kanskje viktigste og beste med kapittel 4, 5 og 6 er hvordan de står i forhold til hverandre. Dietsch har vært i stand til å dokumentere at selv om de overordnede drivkreftene bak debatten både i USA-diasporaen og i det nye Ukraina synes å være de samme, nemlig å bygge en positiv ukrainsk selvfølelse basert på victimhood, så er grunnstrukturen i disse debattene prinsipielt forskjellig. Forskjellen gjelder ikke så mye behandlingen av Holodomor som behandlingen av Holocaust. Debatten i den ukrainske diasporaen forholder seg *aktivt* til Holocaust. Ukrainerne i USA har sett at mens jøder i Vesten og Israel i de første tiårene etter den 2. verdenskrig nesten ikke snakket om Holocaust, så har de fra og med 1980-tallet aktivt gått inn for å holde minnet om Holocaust ved like. Dette har vært svært verdifullt for jødisk image building. Mens victimhood tidligere ble forbundet med svakhet, noe man foraktet, er victimhood i dag blitt en positiv kvalitet, noe som gir et moralsk overtak. På en tilsvarende måte ønsket den ukrainske diasporaen å utnytte *sin* tragedie – Holodomor – ved å knytte den eksplisitt til Holocaust. Dette gjør de som nevnt ved å omtale Holodomor som det ukrainske Holocaust. Dietsch viser også hvordan dette er blitt brukt ikke bare til å forbedre ukrainernes omdømme i omverdenen, men også som indremedisin, til å lege sår i den ukrainske diasporaen. Den har bestått av mange forskjellige politiske retninger som har ligget i strid med hverandre, men som kunne stå sammen om dette prosjektet. Problemet med denne løsningen, påviser Dietsch, er at den lett kan få en boomerang-effekt: Når ukrainerne selv nevner Holocaust og ukrainere i samme åndedrett, gir dette andre en anledning til å se nærmere på ukrainernes rolle i det egentlige, det jødiske, Holocaust.

I Ukraina var situasjonen en annen. Her kjente man lite til den amerikanske og europeiske Holocaust-debatten. Her forholdt man seg ikke, eller nesten ikke, til dette, til tross for at det i høy grad angår Ukraina. En svært stor del av de jødene som døde i de tyske utryddelsesleirene, kom nettopp fra Ukraina. Denne fortielleslinjen ser Dietsch som en arv fra sovjettiden, da tyskernes masse mord på jøder ble forbigått i taushet enda mer enn i dagens Ukraina.

Hensikten med kapitlet 5 er å "examine how the Holocaust has been constructed, narrated and incorporated into Ukrainian historical culture" (s. 149). Dette

er strengt tatt hensikten med hele avhandlingen og dette kan derfor oppfattes som et nøkkelkapittel. Dietsch viser her betydelige analytiske evner. Han sammenfatter sine funn i dette kapitlet slik (s. 168):

From the examination of Ukrainian history textbooks, it seems plausible to conclude that there has been an extensive non-use of the Holocaust. In general a non-use of history is rooted in the deliberate and ideological adoption by some intellectual and political groups, to either ignore history altogether or, more commonly, some parts of it. The case is thus not an absence of a historical fact, a missing date or name, but a deliberate neglect in order to forget and eradicate so as to legitimise or rationalise a present or a past. In this case, ignorance of the Holocaust in Ukraine reflects attitudes and interests of the Ukrainian state that suggests that the Jewish tragedy should be actively ignored.

Drivkreftene bak denne holdningen er ifølge Dietsch iførste rekke to: tradisjonell ukrainsk antisemittisme og et ønske om at de jødiske ofrene ikke skal få overskygge ukrainske ofre. "What is at stake is the whole Ukrainian historical culture", skriver Dietsch, og "Jewish victims would compete with Ukrainian ones" (s. 170, se også s. 230). Samtidig som jeg tror at Dietsch har sett noe svært viktig, mener jeg også at han driver dette poenget for langt, eller i det minste at han ikke makter å underbygge disse sterke påstandene fullt ut. For det første begrepene "deliberate" og "actively". Dietsch styrer med slike uttrykk klart unna en funksjonalistisk, aktørløs tilnærming, og faller heller ikke tilbake på noen teori om at aktørene handler ut fra ubevisste motiver. Men hvem er det som handler "deliberately" og "actively"? Her er Dietschs svar ikke så mye "historikerne" som "myndighetene". Dietsch oppfatter utformingen av pensum og læreplaner i dagens Ukraina ikke bare som politisk styrt, men som faktisk like politisk og ideologisk styrt som det var i sovjetperioden. Det må bety at de forskjeller i vinkling og ideologisk budskap som man av og til kan finne mellom de forskjellige ukrainske lærebøkene, ikke kan skyldes faglig pluralisme eller uenighet mellom lærebokforfattere. De må i stedet reflektere endringer i de politiske signalene som sendes ut fra regjeringskontorene. Men ikke alle funn i Dietschs materiale lar seg like lett innpasse i denne tolkningsrammen.

Dietsch finner for eksempel at Holocaust på ukrainsk jord får en fyldigere dekning i ukrainske lærebøker i *verdenshistorie* enn i ukrainske lærebøker i *ukrainsk historie*. Han er nokså forsiktig med å lansere forklaringer på hvorfor det forholder seg slik, men prinsipielt sett er det tre mulige svar her: dette må skyldes enten faglig pluralisme, rene tilfeldigheter, eller et bevisst valg fra ukrainske myndigheters side. Ut fra Dietschs fortolkningsramme må vi kunne utelukke de to første alternativene, siden Dietsch oppfatter lærebokproduksjon som så

strengt politisk styrt. Men det er vanskelig å se hvilket motiv ukrainske myndigheter skulle kunne ha her.

Dernest påstanden om "deliberate neglect": Dietsch viser gjentatte ganger at jødiske ofre faktisk *blir* nevnt i ukrainske lærebøker; de blir ikke spesielt fremhevet, men de blir altså nevnt. Når Dietsch likevel mener å kunne hevde ikke bare at Holocaust får utilstrekkelig plass i fremstillingene, men at det er *fraværende*, så skyldes det åpenbart at han mener det ikke er nok å bare *omtale* jødiske ofre. De må også omtales *på en bestemt måte*. Det må fremgå at jødene ble drept *fordi* de var jøder og ofre for den nasjonalsosialistiske antisemittismen og rasismen. Som Dietsch skriver (s. 165f.): "Not a single clue is obtainable of *why* the Jews were targeted, other than that they happened to live on the territory of what today is Ukraine."

Siden Dietsch understreker så sterkt at Holocaust ikke er omtalt i ukrainske lærebøker ble jeg overrasket da jeg leste følgende sitat fra en lærebok (s. 191):

On the recklessness and untrustworthiness of Jews, Hitler wrote in his book "My Struggle" [*Mein Kampf*] that they had created "Russian Bolshevism and the only new characteristic of the 20th century was the attempt by Jews to achieve world domination"... Executing the decree of the Fuhrer, Fascists physically destroyed 6 million Jews during the years of German domination in Europe; of these numbered 1 million people of Jewish nationality – in Ukraine (Holocaust)."

Jeg trodde Dietsch ville oppfatte dette som et hederlig unntak fra regelen. Her *er* faktisk Holocaust på ukrainsk jord eksplisitt omtalt. Men i stedet skriver Dietsch (min uthevning):

the quote above could be interpreted as a message of antisemitism on its own, that Hitler was actually *right* in assuming Jewish involvement in Russian Bolshevism. Nowhere is the "Judeobolshevik" myth explicitly repudiated.

Her virker det på meg som om mistankens hermeneutikk har tatt overhånd hos forfatteren. For å kunne tolke dette sitatet som "a message of antisemitism", må man etter min oppfatning legge en særdeles vrangvillig tolkning til grunn.

Dietsch hevder at ukrainerne fremstiller de ukrainske lidelsene som "unprecedented" og kommenterer dette med at "Whereas such an interpretation might be valid and functional in a national perspective, its explanatory value and function in an international context, in world history, is limited" (s. 182). Det er noe uklart om Dietsch her mener at *enhver* fremstilling av en nasjons lidelser som "unprecedented" har begrenset forklaringsverdi, eller om det gjelder kun i dette tilfellet.

Når det gjelder *jødernes* lidelser under den 2. verdenskrig er forfatterens egen oppfatning etter alt å dømme at de faktisk *var* "unprecedented".

På side 176 skriver Dietsch: "The Holocaust in Ukraine could seriously undermine the tragic conceptualisation of Ukrainian history. There is no room for competing narratives of victimisation." Som kjent har det vært fremmet påstander om at jødisk motstand mot å omtale nazistenes folkemord på signøynere etcetera i Holocaust-sammenheng bygger på en tilsvarende tanke om at "there is no room for competing narratives of victimisation". Jødiske organisasjoners holdning til Holocaust har vært utsatt for anklager om å være interesseredrevet, ut fra resonneringer som likner svært på hvordan Dietsch analyserer ukrainske holdninger. Faktisk kan Dietschs prosjekt – å dekonstruere den ukrainske fremstillingen av Holocaust som interesseredrevet – på mange måter minne sterkt om Norman Finkelsteins analyse av den såkalte Holocaust-industrien, selv om Dietsch ikke nevner Norman Finkelsteins bok blant sine kilder. I alle tilfeller viser Dietsch til Peter Novicks bok som har en tilsvarende vinkling, om enn ikke så polemisk. Selv om en sammenligning mellom den (angivelige) jødiske Holocaust-industrien og det vi kan kalle den (angivelige) ukrainske Holodomor-industrien så å si byr seg frem, så ligger dette utenfor Dietschs prosjekt slik han har definert det. Vi kan derfor ikke laste ham for at han ikke har forfulgt dette i og for seg svært interessante sporet.

Kapittel 7. "Holodomor – a Forgotten Holocaust" er i det store og hele godt dokumentert med en vel underbygget analyse, men jeg stusser her ved Dietschs bruk av ett bestemt ord, nemlig "detail". På sidene 208 og 216 beskriver han spørsmålet om hvorvidt hungersnøden på 1930-tallet var et bevisst forsøk på å knuse den ukrainske nasjon som en *detailj*. Blant sovjetforskerne er det svært forskjellige syn her. Noen, særlig Robert Conquest og James Mace, men delvis også Terry Martin, mener at hungersnøden i Ukraina faktisk *var* fremprovosert av et bevisst ønske om å knuse den ukrainske nasjon/den ukrainske nasjonalismen, mens andre oppfatter den som et utilsiktet resultat av en kriminelt dårlig jordbrukspolitikk som (tilfeldigvis) rammet ukrainere særlig hardt.² Man kan altså mene forskjellige ting her. Men spørsmålet om hvorvidt hungersnøden var et bevisst forsøk på å knuse den ukrainske nasjon/den ukrainske nasjonalismen er et spørsmål om *motivene* bak drapene og følgelig av prinsippielt samme type som spørsmålet om hvorfor nazistene drepte jøder. Jeg skjønner følgelig ikke hvordan spørsmålet om motivet bak Holodomor kan være en "detailj" når forfatteren oppfatter spørsmålet om motivet bak Holocaust som et kjernespørsmål.

2. James E. Mace, "The man-made famine of 1933 in the Soviet Ukraine: what happened and why?", i Israel W. Charny (red.), *Toward the understanding and prevention of genocide*, Boulder, Co. 1984; Robert Conquest, *The harvest of sorrow: Soviet collectivization and the terror-famine*, New York 1987; Terry Martin, *The affirmative action empire: nations and nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*, Ithaca 2001.

For å oppsummere: Jeg anser Dietschs argumentasjon og dokumentasjon om det interessestyrte ukrainske historieprosjekt som i all hovedsak godtgjort og som selve hovedfunnet i hans avhandling. Riktignok er selve prosjektet med å ville avdekke skjulte motiver bak tekster beheftet med et prinsippielt uløselig metodisk problem som gjerne omtales som "the other mind"-problemet: Ingen av oss har direkte tilgang til hva andre mennesker føler og tenker, kun hva de gjør, sier og skriver. Ethvert forsøk på å slutte fra det siste til det første er derfor i utgangspunktet strengt tatt et umulig foretak. Dette er beslektet med Humes bevis for at det ikke går å slutte fra årsak til virkning. Følgelig skulle det etter Hume ikke være mulig å bedrive vitenskap i det hele tatt, men likevel gjør vi det. På en tilsvarende måte kan vi ikke gi opp å drive motivforskning, selv om det er belemret med betydelige metodeproblemer. Til det er det for viktig.

Mange doktorander nøyer seg i alt for høy grad med å dokumentere og er altfor forsiktige i sine tolkninger og analyser. Dietsch faller ikke i denne grøften. Men det er grøfter på begge sider av veien, og etter min oppfatning går Dietsch noen ganger lenger i sine tolkninger enn hans materiale gir dekning for. En for dristig tolkning er likevel klart å foretrekke fremfor en for forsiktig tolkning.

*Pål Kolstø**

* Fakultetsopponent